

1. רמב"ם משנה תורה הלכות ממרים – הקדמה

ה) שלא לקלל אב ואם. ו) שלא להכותם. ז) לכבדם. ח) לרצחם. ט) שלא יהיה הבן סורר ומורה על קול אביו ואמו:

2. שמות פרק כ:יב

כבד את אביו ואם-אמך למען יארכון ימיה על האדמה אשר-ה' אלהיה נתן לך: (דברים פרק ה:טז)

3. ויקרא פרק יט

איש אמו ואביו תיראו ואת-שבתתי תשמרו אני ה' אלהיכם:

4. ויקרא כ':ט'

ט) כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו.

5. שמות כ"א:ט"ו

טו) ומפה אביו ואמו מות יומת

6. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף כב עמוד א

מתני' מי שיש לו אח מפל מקום, זוקק את אשת אחיו ליבום, ואחיו לכל דבר, חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית. מי שיש לו בן מפל מקום, פוטר אשת אביו מן היבום, וחיוב על מפתו ועל קללתו, וכנו הוא לכל דבר, חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית:

7. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף כב עמוד ב

וחיוב על מפתו אמאי קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך כדאמר רב פנחס משמיה דרב פפא בעושה תשובה הכא נמי כשעשה תשובה והאי בר תשובה הוא והתנן שמעון בן מנסיא אומר אינהו מעוות לא יוכל לתקון זה הכא על הערנה והוליד ממנה ממזר השתא מיהא עושה מעשה עמך הוא:

8. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צד עמוד ב

מיתביי: הניח להם אביהם מעות של רבית, אע"פ שהן יודעין שהן רבית - אין חייבין להחזיר; אינהו הוא דלא, הא אביהם חייב להחזיר! בדין הוא דאביהם נמי אינו חייב להחזיר, והא דקתני בדידהו? משום דקא בעי למתני סיפא: הניח להם אביהם פרה וטלית וכל דבר המסויים - חייבין להחזיר מפני כבוד אביהם, תנא רישא נמי בדידהו. ומפני כבוד אביהם חייבין להחזיר? אקרי כאן + שמות כ"ב + ונשיא בעמך לא תאור, בעושה מעשה עמך! כדאמר רב פנחס: בשעשה תשובה, הכא נמי בשעשה תשובה. אי עשה תשובה, מאי בעי גביה? איבעי ליה לאהדורי! שלא הספיק להחזיר עד שמת.

9. רש"י מסכת בבא קמא דף צד עמוד ב

בעושה מעשה עמך - וזה לא עשה מעשה עמו ואינן חייבין בכבודו.

10. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף פה עמוד א

בעו מיניה מרב ששת: בן מהו שיעשה שליח לאביו להכותו ולקללו? אמר להו: ואחר מי התירו? אלא - כבוד שמים עדיף, הכא נמי - כבוד שמים עדיף. מיתביי: ומה מי שמצוה להכותו - מצוה שלא להכותו, מי שאינו מצוה להכותו - אינו דין שמצוה שלא להכותו? מאי לאו: אידי ואידי במקום מצוה, הא - בבנו, הא - באחר! לא, אידי ואידי לא שנא בנו ולא שנא אחר. ולא קשיא: כאן - במקום מצוה, כאן - שלא במקום מצוה. והכי קתני: ומה במקום מצוה, שמצוה להכותו - מצוה שלא להכותו. שלא במקום מצוה, שאינו מצוה להכותו - אינו דין שמצוה שלא להכותו? תא שמע: היוצא ליהרג, ובא בנו והכהו וקיללו - חייב. בא אחר והכהו וקיללו - פטור. והוינן בה: מאי שנא בנו ומאי שנא אחר? ואמר רב חסדא: במסרבין בו לצאת ואינו יוצא. - רב ששת מוקי לה בשאין מסרבין בו לצאת. - אי הכי, אחר נמי! - אחר - גברא קטילא הוא. - והאמר רב ששת: ביישו ישן ומת - חייב! - הכא במאי עסקינן - בשהכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה. - והאמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה - לוקה! - מאי פטור דקאמר - פטור מממון. - מכלל דבנו חייב בממון? אלא - בדינו, הכא נמי - בדינו! - אלא: אחר

היינו טעמא דפטור: דאמר קרא +שמות כ"ב+ ונשיא בעמך לא תאר - בעושה מעשה עמך. - התינח קללה, הכאה מגלן? - דמקשינן הכאה לקללה. - אי הכי, בנו נמי! - כדאמר רב פינחס: בשעשה תשובה. הכי נמי - בשעשה תשובה. - אי הכי, אחר נמי! - אמר רב מרי: בעמך - במקוים שבעמך - אי הכי בנו נמי! - דף פה עמוד ב- - אמר רבה בר רב הונא, וכן תנא דבי רבי ישמעאל: לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו, חוץ ממסית, שהרי אמרה תורה +דברים י"ג+ ולא תחמול ולא תכסה עליו.

11. תוספות יבמות כב:

והא דאמר בפרק הנחנקין -ס"ן פה- לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית.. התם כשעשה תשובה.

12. רי"ף מסכת יבמות דף ה עמוד א

וחייב על מכתו ועל קללתו וכו': קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך בשעשה תשובה ה"מ לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לו לבן להכותו לאביו ולקללו דגרסינן בסנהדרין בפרק אלו הן הנחנקין [סנהדרין פ"ה ע"ב] אמר רבה בר רב הונא וכן תנא דבי רבי ישמעאל לכל אין הבן נעשה שליח לאביו לא להכותו ולא לקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו:

13. רא"ש מסכת יבמות פרק ב סימן ג

וחייב על מכתו ועל קללתו. קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך כשעשה תשובה וה"מ לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לבן להכות את אביו ולקללו דגרסינן בסנהדרין בפרק ואלו הן הנחנקין (דף פה ב) אמר רבה בר רב הונא וכן תני דבי רבי ישמעאל לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו. הא דתנן ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן העובדת כוכבים...

14. מרדכי מסכת יבמות פרק כיצד רמז יג

וחייב על הכאתו ועל קללתו כשעשה תשובה ופירש האלפסי דה"מ לחיובא ומיהו אסור אפילו לא עשה תשובה כדאמרינן פרק הנחנקין [*דף פה] לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להלקותו [ולקללתו] ור"ת פי' דהתם נמי כשעשה תשובה:

15. פסקי רי"ד מסכת בבא מציעא גמרא דף סא עמוד ב

ומי מיחייבי בכבוד אביהן, קרי כאן⁴⁸ ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך, כדאמ' רב פינחס משמיה דרב פפא⁴⁹ כשעשה תשובה הכא נמי בשעשה תשובה. ואי עשה תשובה מאי בעיא גביה איבעי ליה לאהדורי, לא הספיק להחזיר עד שמת.

16. רמב"ם משנה תורה הלכות ממרים - ממרים פרק ו'

(יא) הממזר חייב בכבוד אביו ומוראו אף על פי שהוא פטור על מכתו וקללתו עד שיעשה תשובה. אפלו הנה אביו רשע ובעל עברות מכבדו ומתירא ממנו. ראהו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא יאמר לו אבא פתוב בתורה כך וכך כאלו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו: (יב) מי שאמר לו אביו לעבר על דברי תורה בין שאמר לו לעבר על מצות לא תעשה או לבטל מצות עשה אפלו של דבריהם. הרי זה לא ישמע לו שנגמר (ויקרא י"ט:ג') איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו. כלכם חייבין בכבודי:

17. רמב"ם משנה תורה הלכות ממרים - ממרים פרק ה'

(יב) מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים ועובדי עברות. אפלו נגמר דינו להריגה והם יוצאים להרג אסור להכותו ולקללו. ואם קלל או חבל בקו פטור. ואם עשו תשובה הרי זה חייב ונהרג עליהן אף

על פי שְׁהָרִי הֵן יוֹצְאִין לְמִיתָה. בְּמָה דְּבָרִים אָמוּרִים בְּכַנּוּ. אָבֵל אַחַר שְׂבָא וְהָפְהוּ וְקָלֵל אַחַר שְׁנַגְמַר דִּינּוּ אַף עַל פִּי שְׁעֵשָׂה תְּשׁוּבָה הָרִי זֶה פְּטוּר הוֹאִיל וְהוּא הוֹלֵף לְמִיתָה. וְאִם בְּיִשׁוּ חֵיב בְּקִנְס הַמְּבִישׁ: (יג) עֵבֶר אָבִיו וְאָמוּ עַל עֵבֶרָה שְׁלֹקִין עָלֶיהָ וְהָיָה הוּא חֲזָן לְפָנֵי הַדַּיָּנִים לֹא יִכָּה אוֹתָם. וְכֵן אִם נִתְחַיֵּב נְדוּי לֹא יִהְיֶה שְׁלִים לְנִדּוּתָם. וְלֹא יִדְחֹף אוֹתָם וְלֹא יִבְזֶה אוֹתָם בְּשְׁלִיחוֹת בֵּית דִּין אַף עַל פִּי שְׁהֵן רְאוּיִין לְקָרָה וְלֹא עָשׂוּ תְּשׁוּבָה: (יד) לְכַל אֵין הֵבֵן נַעֲשֶׂה שְׁלִים לְהַכּוֹתוֹ וְלְקַלְלוֹ חוּץ מִמְּסִית וּמִדִּית. שְׁהָרִי אָמְרָה תּוֹרָה (דְּבָרִים י"ג:ט') לֹא תִחַמַּל וְלֹא תִכְסֶּה עָלָיו:

18. רמב"ם משנה תורה הלכות מלוה ולווה ד:ד

הַנִּיחַ לָהֶם אֲבִיהֶם מַעוֹת שֶׁל רַבִּית אַף עַל פִּי שְׁהֵן יוֹדְעִין שְׁהֵן שֶׁל רַבִּית אֵינָן חֵיבִים לְהַחְזִיר. הַנִּיחַ לָהֶם פְּרָה וְטִלִּית שֶׁל רַבִּית וְכָל דְּבָר הַמְּסִים חֵיבִים לְהַחְזִיר מִפְּנֵי כְּבוֹד אֲבִיהֶן. בְּמָה דְּבָרִים אָמוּרִים פְּשַׁעֲשָׂה תְּשׁוּבָה וְלֹא הִסְפִּיק לְהַחְזִיר עַד שְׁמַת. אָבֵל אִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה אֵין חוֹשְׁשִׁין לְכְבוֹדוֹ וְנֶאֱפְלוּ דְבָר הַמְּסִים אֵין מְחִזְרִין:

19. רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת יבמות דף כב עמוד ב

תוֹס' ד"ה כִּשְׁעֵשָׂה תְּשׁוּבָה. ז"ל וְהָא דְאָמַר כּו' הַתָּם כִּשְׁעֵשָׂה תְּשׁוּבָה עַכ"ל. יוֹצֵא אֵלִיבָא דְתוֹס' דְּבִלָּא עָשָׂה אֲבִיו תְּשׁוּבָה מוֹתֵר לוֹ לְבֵן לְהַכּוֹתוֹ וְלְקַלְלוֹ. מֵאִידֶךָ יַעוּיִין בְּרִי"ף שְׁחוֹלֵק עַל תוֹס' וְכ' וְז"ל קָרִי כֵּאֵן וְנִשְׂיָא בַעֲמָךְ לֹא תֹאֵר וְכּו' בִּשְׁעֵשָׂה תְּשׁוּבָה ה"מ לְעַנִּין חַיּוּבָא אֲבֵל לְעַנִּין אִיסוּרָא אֲפִילוּ לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה אִסוּר לוֹ לְבֵן לְהַכּוֹתוֹ לֹא אִיסוּר וְלְקַלְלוֹ דְּגַרְסִי בְּסַנְהֶדְרִין אֵין הֵבֵן נַעֲשֶׂה שְׁלִיחַ לֹא אִיסוּר לְהַכּוֹתוֹ וְלֹא לְקַלְלוֹ כּו' עַכ"ל. אֵלִיבָא דְהַרְי"ף בְּשֵׁלָא עָשָׂה אֲבִיו תְּשׁוּבָה לִיכָא עוֹנֵשׁ לְבֵן בְּהַכּוֹתוֹ וּבְקַלְלוֹ, וּמ"מ אִסוּר לוֹ לְהַכּוֹתוֹ וּלְבַזּוֹתוֹ. וַיַּעוּיִין שֵׁם בְּהַגְהוֹת חו"י עַל הַרְי"ף שֶׁכ' דְאֵלִיבָא דְהַרְי"ף אַף עַל פִּי שְׁהֵבֵן אֵינּוּ חַיּוּב לְכַבֵּד אֲבִיו רִשְׁע מ"מ אִסוּר הוּא לְהַכּוֹתוֹ, וּמִשׁו"ה הֵבֵן אֵינּוּ חַיּוּב לְהַחְזִיר רַבִּית אֲבִיו כְּשִׁיּוֹרְשׁוֹ מִשׁוּם שְׁפִטוֹר מְכִיבּוּדוֹ, אֲךָ לְהַכּוֹתוֹ וּלְבַזּוֹתוֹ אִסוּר. וְלְרַמְבַּ"ם שִׁיטָה שְׁלִישִׁית דְּכַתֵּב בַּפ"ו מֵהַל' מִמְרִים (הַלִּי"א) וְז"ל הַמְּזַר חַיּוּב בְּכַבּוּד אֲבִיו וּמוֹרָאוֹ אַף עַל פִּי שְׁהוּא פְּטוּר עַל מַכּוֹתוֹ וְקַלְלוֹ עַד שִׁיעֲשָׂה תְּשׁוּבָה, אֲפִילוּ הִיָּה אֲבִיו רִשְׁע וּבַעַל עֲבִירוֹת מְכַבְּדוֹ וּמִתִּירָא מִמֶּנּוּ עַכ"ל. הַרְמַב"ם מְחַיּוּב הֵבֵן גַּם בְּכַבּוּד וְגַם בִּירְאָת אֲבִיו רִשְׁע אִלָּא שְׁפוּטָרוֹ מִעוֹנֵשׁ דְּהַכָּאָה וְקַלְלָה. וַיַּעוּיִין בְּנוֹשָׂא כְּלִי שֶׁנִּשְׂאָו וְנִתְּנָו אֵלִיבָא דְהַרְמַב"ם בְּבִיאוֹר סוּגִית רַבִּית אֲבִיו שְׁבַפְרָק אִיזְהוּ נֶשֶׁךְ (ב"מ דף סב א).

גַּמ'. מַעוֹת לֹא יוֹכֵל לְתַקּוֹן כּו' הַשְׁתָּא מִיָּהֵת עוֹשָׂה מַעֲשָׂה עַמְךָ הוּא. בְּבִיאוֹר הַגְּמֵרָא נִרְאָה שִׁישׁ שְׁתֵּי הַלְכוֹת נִפְרָדוֹת בְּתְּשׁוּבָה: א) כִּפְרָה; ב) הַפְּקַעַת שֵׁם רִשְׁע. שְׁתֵּי הַהַלְכוֹת הָאֵלֶּה אֵינָן תְּלוּיּוֹת זו בְּזוֹ. וְהָא רֵאִיָּה, דְּלִרְבִּי (מִס' שְׁבוּעוֹת דָּף יג א) יוֹה"כ מְכַפֵּר אֲפִילוּ לְשִׂאִנָּם שְׁבִים, וּפְשִׁיטָא דְאֵלוֹ שְׁלֹא שְׁבוּ עַדִּין נַחֲשָׁבִים לְרִשְׁעִים וּפְסוּלִים לְהַעֲיִד אַחֲרֵי יו"כ כְּמוֹ לְפָנֵי יו"כ מִשׁוּם דְּס"ל לְרַבִּי נִהִי דְכִפְרָה חִלָּה בִּיּוֹה"כ בְּלִי תְּשׁוּבָה אֲךָ בְּלִי תְּשׁוּבָה לֹא פִקַּע שֵׁם רִשְׁע מִהַגְּבֵרָא. וְעוֹד רֵאִיָּה, שְׁכַשְׂאָדָם עוֹבֵר עַל ל"ת שִׁישׁ בּוּ מְלַקוֹת תְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיּוֹה"כ מְכַפֵּר (מִס' יוֹמָא דָּף פו א), וּבְאֹפְן זֶה פְּשִׁיטָא שְׁכַשְׂרָא לְעֵדוֹת מִיַּד עִם הַתְּשׁוּבָה מִשׁוּם שְׁהִשְׁמַר רִשְׁע פִּקַּע עִם תְּשׁוּבָה לְבַדָּה, וְאֵעִפ"כ אֵינּוּ מִתְּכַפֵּר עַד יוֹה"כ.

וּבְדֶרֶךְ זו יִתְּכֵן לְבֹאֵר אֵת הַגְּמֵרָא שֶׁלְּפָנֵינוּ דְּר"ל שְׁדִיִן עוֹשָׂה מַעֲשָׂה עַמְךָ תְּלוּי בְּשֵׁם רִשְׁע שְׁבַגְבֵּרָא, וּבִשְׁעֵשָׂה אֲבִיו תְּשׁוּבָה אֵינּוּ עוֹד רִשְׁע וְחַיּוּב הֵבֵן לְכַבְּדוֹ, וּמֵאִידֶךָ כֹּל זְמַן שְׁבַנּוּ הַמְּזַר קִיָּים לֹא מִתְּכַפֵּר לֹאב עַל חֲטָאוֹ שְׁעֵשָׂה דְהו"ל מַעוֹת לֹא יוֹכֵל לְתַקּוֹן, וְאַף עַל פִּי שְׁעֵשָׂה תְּשׁוּבָה וְאֵינּוּ רִשְׁע מ"מ עַדִּין אֵין לוֹ כִּפְרָה גְּמוּרָה.

20. טור יורה דעה סימן רמ

כתב הרמב"ם ממזר חייב בכבוד אביו ואמו ומוראן אף ע"פ שהוא פטור על מכתן וקללתן עד שיעשו תשובה אפ' היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו ונ"ל כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרין ב"ק צד ב- גבי הניח להן אביהן פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא פ' ואין חייבין בכבודו ומשני כשעשה תשובה אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אין חייבין בכבודו.

21. בית יוסף יורה דעה סימן רמ

יח כתב הרמב"ם ממזר חייב בכבוד אביו ומוראו וכו'. בפ"ו מהלכות ממרים (היא"א) וטעמו מדתנן בפרק ב' דיבמות (כב.) מי שיש לו בן מכל מקום פוטר את אשת אביו מן החליצה ומן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ובגמרא מכל מקום לאתויי מאי לאתויי ממזר ומקשה בגמרא אמאי חייב על מכתו ועל קללתו קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור (שמות כב כז) בעושה מעשה עמך ואוקמוה בשעשה תשובה. וכתב הרי"ף (ה.) על זה הני מילי לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לבן להכותו ולקללו דגרסינן בפרק הנחנקין (סנהדרין פה:): לכל אין הבן נעשה שליח לא להכות אביו ולא לקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה (דברים יג ט) לא תחמול ולא תכסה עליו וכ"כ הרא"ש (יבמות סי' ג) ולאפוקי מהתוספות (יבמות כב: ד"ה כשעשה) שכתבו דההיא דהנחנקין בשעשה תשובה היא:

ומ"ש רבינו ונראה לי כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרין גבי הניח להם פרה גזולה וכו'. גם הגהות מיימון (פ"ו אות ז) כתב כן בשם ספר המצות (עשין קיב) אלא שרבינו הוסיף דיבור אחד מדעתו וקראה גזולה ואינו כן דלא בגזולה מיירי אלא בשנטלה ברבית היא כמבואר בריש פרק איזהו נשך (ב"מ סב.). ואין משם ראיה לסתור דברי הרמב"ם דמדינא אינם חייבים להחזיר דאמר קרא (ויקרא כה לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר רחמנא אלא דמשום כבוד אביהם חייבים להחזיר ודוקא כדעבד תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת דהויא לה ההיא פרה כאילו לא הורישא לבניו מאחר שהיה בדעתו להחזירה והיא דבר המסויים הילכך אף על גב דעדיין לא הוציאה מרשותו חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם. אבל כי לא עבד תשובה בניו ירשוה והתורה לא חייבתם להחזיר לדידיה אזהר לבריה לא אזהר הילכך הוי לגמרי ממונא דידהו ואינם חייבין לכבד את האב בממונם דהא איפסיקא הלכתא כמאן דאמר משל אב אבל בשאר כבוד דלית ביה חסרון כיס אין הכי נמי דמחייבי אף על פי שהוא רשע כדמשמע מההיא דבפרק הנחנקין:

22. דרכי משה הקצר יורה דעה סימן רמ אות (ה)

(ה) ובמרדכי בפרק כיצד ביבמות (סי' יג) בשם ר"ת ובהגהות מיימוני פרק ו' דהלכות ממרים (אות ז) הסכים לדעת הטור ודלא כדעת הרי"ף והרמב"ם [ס"א לדעת הטור ודעת הרי"ף כהרמב"ם]:

23. שולחן ערוך יורה דעה סימן רמ סעיף יח

(יח) ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו. אפלו הנה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו. {הגה: ויש אומרים דאינו מחייב לכבד אביו רשע, אלא אם כן עשה תשובה (טור ומרדכי פ' כיצד ובגהות מיימוני פ"ו דהלכות ממרים).}

24. שולחן ערוך יורה דעה סימן רמא סעיף ד

היו אביו ואמו רשעים גמורים ועובדי עברה, אפלו נגמר דינם להריגה ויוצאים להרג, אסור לו להפוטם ולקללם. ואם הפה אותם או קללם פטור. ואם עשו תשובה, הרי זה חייב ונהרג עליהם אף על פי שיוצאין להרג.

25. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שמה סעיף ה

כָּל הַפּוֹרְשִׁים מִדְרָכֵי צְבוּר, וְהֵם הָאֲנָשִׁים שֶׁפָּרְקוּ עַל הַמְצוֹת מֵעַל צְוָאָרֶם, וְאֵין נִקְלָלִים בְּכָלֵל יִשְׂרָאֵל בְּעִשְׂיָתָם, וּבִכְבוֹד הַמּוֹעֵדוֹת וּיְשִׁיבַת בְּתֵי כְּנָסִיּוֹת וּבְתֵי מִדְרָשׁוֹת, אֲלֵא הָרִי הֵם כְּבָנֵי חָרִין לְעִצְמוֹן כִּשְׂאָר הָאָמוֹת, וְכֵן הַמּוֹמְרִים וְהַמּוֹסְרִים, כָּל אֵלוֹ אֵין אֲוֹנִים וּמִתְאַבְּלִים עָלֵיהֶם, אֲלֵא אֲחִיהֶם וּשְׂאָר קְרוֹבֵיהֶם לּוֹבְשִׁים לְבָנִים וּמִתְעַטְטִים לְבָנִים וְאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּשְׂמֵחִים. {הִנֵּה: הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצְּבוּר וְלֹא רָצָה לְשַׂאת עִמָּהֶם בְּמָסִים וְאֲרֻנּוֹנִיּוֹת, מִתְאַבְּלִים עָלָיו (תְּשׁוּ רִשְׁבִּי"א סִי תִשְׁס"ג) אֲכַל אֵין שְׂאָר בְּנֵי הָעִיר צְרִיכִים לְבַטֵּל מִמְּלֶאכֶתָן בְּשִׁבְלֵוֹ לְעִסְק עֲמוֹ (כֵּן מִשְׁמַע בְּנֵי סוּף מ"ק).}

26. ברכי יוסף יורה דעה סימן רמא

ד. דין ד. היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירה וכו'. זה לשון הרמב"ם פרק ה' דממרים (ה"ב). וכתב הרב המופלא חסידא קדישא כמהר"ח נ' עטר זלה"ה בספר ראשון לציון דף צ"ו, דקדק לכתוב רשעים גמורים וכו', לומר דאם הם רשעים גמורים ועוברי עבירה אין להכותם, אבל אין לכבדם. ולזה דקדק ושינה הלשון פ"ו (ה"א), ופסקו מרן לעיל סימן ר"ם דין י"ח, דשם כתב רשע ובעל עבירות מכבדו, דוקא אם עבר והשתא אינו עושה וכו'. ע"ש באורך. ואין דבריו מוכרחים. ואמרו באגדה (ילקוט"ש פר' לך רמז סב) על אברהם אבינו שיצא [מ]תרה אביו, שא"ל ה' לך מארצך, ולך אני פוטר מכבוד אב ואם ואיני פוטר לאחר³.

27. ט"ז יורה דעה סימן רמ ס"ק יז

ועי"ל דהטור מחלק בין הכאה וקללה לכיבוד דהיינו אף על פי שלהכותו ולקללו אסור מ"מ אין חייב לכבדו וא"ל הא דאמרינן באינו עושה מעשה עמך אינו בכלל לא תאור ש"מ דמותו לקללו דהיינו לפטור אם עשאו אבל מ"מ איסור יש בדבר וא"ל מה פריך המקשן מכח מעשה עמך דהא עכ"פ יש איסור בדבר י"ל דכיון דלקללו אין שם רק איסור ממילא לכבדו אין חיוב כלל גם הר"ן פ"ק דקידושין לחד תירוץ מחלק בין לצערו ובין לכבדו ולא כמ"ש רמ"א סעיף ח' דאין חילוק בין לצערו או לכבדו גם מד' התוס' פ' הכותב דפ"ו ד"ה פריעת מחלקים בין כיבוד לקלון אב:

28. פסקי ריא"ז - הערות מסכת סנהדרין פרק י - אלו הן הנחנקין

10 גמרא פה א: בעו מיניה מרב ששת בן מהו שיעשה שליח לאביו להכותו ולקללו, א"ל ואחר מי התירו אלא כבוד שמים עדיף הכא נמי כבוד שמים עדיף כו', מאי הוה עלה אמר רבה בר רב הונא וכן תנא דבי רבי ישמעאל לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה. רבינו כאן אינו מזכיר שעשה תשובה, נראה דסובר כשיטת הרי"ף ביבמות סימן יט דהא דבעינן שעשה תשובה הני מילי לענין חיובא, אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לו לבן להכותו לאביו ולקללו, אבל שיטת התוס' ביבמות כב ב ד"ה כשעשה תשובה דהא דאמרינן לכל אין הבן נעשה שליח כו' היינו כשעשה תשובה, וכ"ה דעת ר"ח מביאו המרדכי יבמות שם, וכן דעת ר' דוד מבונפיל וחידושי הר"ן כאן והריטב"א במכות יב א. ושיטת הרמב"ם בהלכות ממרים פ"ה הי"ג והרא"ש יבמות שם וטור וש"ע יור"ד סימן רמא כדעת הרי"ף דאפילו בלא עשה תשובה אסור להכותו ולקללו.

³ . עי"ע לעיל ס"י ר"מ בשיו"ב אות ז'. ובשיו"ב כאן אות א'. ואיך גירר חזקיה עצמות אביו כו', עיי' מ"ש רבינו במדבר קדמות מעי' כ' אות ה'.

29. שו"ת במראה הבזק חלק ז (אריך חמדה הרב כרמל)

מרילנד, ארה"ב, מרחשוון תשס"ח

פג. בת שאינה רוצה לנהוג מנהגי אבלות על אביה משום שהתעלל בה שאלה: אשה בקהילתי שואלת אם היא צריכה לקרוע ולשבת שבעה אחרי פטירת אביה, שאנס אותה ר"ל פעמים רבות בילדותה. היא רוצה ללבוש לבנים ולאכול ולשתות בשמחה, וביזיונו יהיה כפרתו.

תשובה: בת זו, שמרגישה שאינה יכולה להתאבל על אביה, שעשה בה מעשים מתועבים – יכולה בהחלט להימנע מלהתאבל עליו¹ חכמים מנו את הרשעים שאין מתאבלים עליהם (שו"ע יו"ד סי' שמה ש"ס ע"ה): הַעוֹמֵד בְּשַׁעַת יְצִיאַת נְשָׁמָה שֶׁל אִישׁ, או אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל, חַיֵּב לְקַרֵּעַ (טור בְּשֵׁם רַמְבַּ"ן וּבֵית יוֹסֵף אֵף לְדַעַת רַש"י). **וְאִפְלוּ אִם לְפַעֲמִים עָשָׂה עֲבֵרָה לְתַאֲבוֹן, או שְׂמִנִּית לַעֲשׂוֹת מִצְוָה בְּשֶׁבִיל טָרַח.** {הַגָּה: אֶבֶל רִגִּיל לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה, אֵין מְתַאֲבְלִין עָלָיו (מְרַדְכִי סוּף מ"ק). וְכָל שָׁפֵן עַל מוֹמְרָ (לַעֲבוֹדַת פּוֹכְבִּים) (ש"ס וּפּוֹסְקִים וְכֵן מוֹכַח מִש"ס פ"י נְגַמְר הַדִּין וְכִמְהָ דוֹכְתִי). וְיֵשׁ אוֹמְרִים שְׂמוֹמְרָ שְׂנֵהֲרַג בְּיַד עוֹבֵד פּוֹכְבִּים, מְתַאֲבְלִין עָלָיו (הַגָּהֵת אֶשְׁר"י פְּרָק א"מ וְאוֹר זְרוּעַ). וְכֵן מוֹמְרָ קָטָן שְׂהֵמִיר עִם אָבִיו אוֹ אִמּוֹ, דְּהֵנּוּ פְּאֻנּוֹס (מְרַדְכִי ה"א בְּשֵׁם ר"י וּמְבִיאֵו בֵּית יוֹסֵף סִימָן שִׁמ"ה) וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּאֵין מְתַאֲבְלִין, וְכֵן עֶקֶר (ש"ס בְּשֵׁם ר"ח). הַפּוֹרְשִׁים מְדַרְכֵי צְבוּר, אֵף עַל פִּי שְׂאִין מְתַאֲבְלִין עָלֵיהֶם, מְתַאֲבְלִין עַל בְּנֵיהֶם (אוֹר זְרוּעַ). וְעַיִן לְקַמָּן סִימָן שִׁמ"ה.}

הש"ך דייק מדברי הרמ"א שהרגיל לעבור עברה לתיאבון אין מתאבלין עליו. אולם ה"שבת מיהודה" (סי' שמ) דייק מדברי הרא"ש (פרק אלו מגלחין סי' נט) והמרדכי (שם סי' תתפה) שאינם סבורים כך, אלא כל שעשה עברה לתיאבון, ואפילו הרבה לעשות כן – מתאבלין עליו. והביאו ראייה לדין זה ממה **שהתאבל דוד המלך על אבשלום בנו**, שאף שהרבה לחטוא לא עשה כן אלא מתאוות המלכות. ומה שכתבו הרא"ש והמרדכי, שאין מתאבלים על העובר הרבה פעמים עברה - היינו משום שמסתמא אם עושה כן הרבה פעמים – הרי שהוא עושה כן להכעיס, אבל גם הם מודים שאם עושה כן לתאבון מתאבלים עליו. ונראה לומר ביישוב דברי הש"ך, שהוא סבור לגבי אבשלום שאף שעשה עברות רבות בזמן מסוים בחייו – לא היה זה דרכו במכלול חייו, רק בשעה שרצה את המלוכה ורק בעברות הנוגעות לרצונו לתפוס את המלכות, אבל מי שהפך את המעבר על מצוות לדרך חיים הוא פורק עול, אף שאינו עושה כן אלא לתיאבון. והנה מכך שדוד התאבל על אבשלום בנו יש ללמוד שאף האונס אשה – שהרי אבשלום אנס את פילגשי אביו – הריהו בכלל רשע לתיאבון שמתאבלים עליו, ואינו נכלל בגלל כן בדין הפורשים מדרכי ציבור, שאין מתאבלים עליהם (כמבואר ביו"ד סי' שמה). ואף שעושה כן מספר פעמים, אין זה מחשיבו כפורק עול ועובר להכעיס, אם בשאר מעשיו הוא מתנהג כישראל כשר, וכנ"ל בדברי הש"ך וה"שבת מיהודה". **ויש לדחות את ההשוואה לאבשלום**, ואכמ"ל. בספר "כל בו על אבלות" (מאת הרב גרינולד, עמ' 301) הביא מספר "שערי דעה" (לר' אלעזר רוקח, וינה תקפח) שמי שעבר במזיד על עבירה שחייבים עליה מיתת בית דין, אין מתאבלים עליו. גם אם לא נפסוק כדבריו, הפסק במקומו עומד כדברי ה"ים של שלמה" בחידושו (גיטין דף יח) שאשה שהיתה בקטטה עם בעלה והיה בדעתו לגרשה ומתה קודם לגירושיה – אין הבעל חייב להתאבל עליה. בטעם הדבר כתב שמאחר שאין הבעל יורשה לחד דעה – אין הוא מתאבל עליה, **שהלכה כדברי המקל באבל**. והיינו שסבר שמזה שאין הבעל יורשה אנו למדים שאין כאן עוד קשר של אישות, וממילא אין כאן אבלות. ובשלהי דבריו כתב: **ים של שלמה מסכת גיטין פרק ב** ועוד, איך יעלה על דעת האדם להאבילו מה שאין לבו אבל, ואין יום מר לפניו, ונהי דבאבל ממש לא חלקו רבותינו בין אוהב לשונא, הכא יש ויש לחלק, ועוד, התם אחר דאית ליה קורבא בגביה, אפילו הוא שונאו מכל מקום בשרו הוא ונכמרו רחמיו, ושייך ביה אבילות ומרירות הלב, אבל כהאי גוונא כולי עלמא מודו דחשיב ליה בלביה כאלו אזלה מיניה, ואין כאן אבילות

ומרירות הלב, והנה תמהו העם על ככה, ושלחתי דברי לזקני ירושלים, וכתב לי זקן אחד וחכם מופלא שחכמי ירושלים הסכימו לקל וחומר שדנתי מדברי הרשב"ם:

ה"בית מאיר" (אבה"ע סי' צ"ג בהג"ה) חלק על דבריו: "ומה שכתב מסברא דאיך סלקא דעתך להאבילו מה שאין ליבו אבל ואין יום מר לפניו, ומאריך לחלק בין קרוב והוא שונא לו, נמי לענ"ד אין מוכרח דיש לומר כשמתה גם שנאתה אבדה, ונפשו תאבל על אשת נעוריו, ועם כל זאת לא מלאני ליבי להרהר לאחר שהורה זקן, זה שקנה חכמה יתירה, לולא שכבר רבים תמהו בפסק זה, וזקן אחד כתב לו שחכמי ירושלים הסכימו להק"ו שדן, משמע אבל בגוף הפסק לא הסכימו, וצ"ע". ויש להעיר על דבריו שמדברי ה"ים של שלמה" המצוינים לעיל בלשונם משמע שחכמי ירושלים הסכימו עם פסקו, ולא רק עם פלפולו. ועיין עוד בשו"ת "מנחת אלעזר" (ד סי' כו), שכתב בנדון איש שאשתו ציערתו הרבה, ונשטתתה ומתה: "וגם סבל ממנה צרות רבות לא יתוארו בחרט עלי גליון, עכ"פ נראין דברי ה"תשורת ש"י" דתלוי בלב כל אחד ואחד, וכיון דבע"כ בזה אין לבו דוי כנ"ל על הפסדו, רק אולי כשאר בת ישראל שהיה מכירה ויודעה, ולא הוי סברא שהוא בכלל 'ואחריתה כיום מר' – א"כ לא הוי עוד ספק דברי קבלה, שנאמר להחמיר בזה... וממלא הדרך לכללא הלכה כמקל באבל". מכל הפוסקים הנ"ל מבואר כדבר פשוט שאין דין אבלות אלא במקום שסילוק הנפטר הוא בבחינת "יום מר" ולבו דווה על הדבר. ומה שלא מצינו חילוק בש"ס בין אוהב לשונא לעניין אבלות היינו משום שמסתמא אדם מרחם על שאר בשרו. אבל כשברור מתוך המציאות שאין כאן אבלות שבלב כלל – גם חיוב להתאבל אין. וצריך לומר שאבלות היא דין דרבנן, ורבנן לא גזרו אלא במקום צער ו"יום מר", אבל במקרה שאין זו המציאות – לא גזרו. או שסברו שאף שאבלות של יום אחד היא דין תורה, מדאורייתא זהו גדרה של האבלות, שאין אבלות אלא במקום "יום מר". עיין בדברי ה"מחנה חיים" (ג' ס"ט) שכתב שכן נראה מדברי המהרש"ל, ועיין עוד בשו"ת "קנין תורה" (ב' ס"ז), וראיה לזה יש לומר ממה שפסקו הפוסקים, שאין להתאבל על אדם רשע, שבמקרה זה אין אומרים שיש כאן אבלות, אלא "באבוד רשעים רינה". ואף שיש לחלק בין הדינים, על כל פנים למדנו שהאבלות אינה גזירת הכתוב בלא טעם וגדר, אחרת היאך חילקו הפוסקים. אלא על כורחנו לומר שגם אי נאמר שאבלות היא דין תורה, יש לה גדר והוא שראוי או שייך להתאבל על האדם שמת. ועיין בשו"ת "תעלומות לב" (ג' ס"ט) שדן אף הוא בנדון אשה שבעלה רצה לגרשה ומתה מתוך קטטה, ואף שהוכיח שאין בעלה חייב להתאבל עליה – לא הזכיר כלל כנימוק את דברי ה"ים של שלמה" המצוינים לעיל. שמע מינה שהוא סבר שאין זה נימוק העומד בפני עצמו, רק נספח לנימוקו העיקרי של ה"ים של שלמה", שאם אין הבעל יורש את אשתו קל וחומר שאינו מתאבל עליה. עיין עוד ב"ילקוט יוסף" (אבלות סי' יד סע' כ), שהעלה שאשה שמתה מתוך קטטה – בעלה חייב להתאבל עליה, שכן הוא יורשה. ועיי"ש בהערותיו, שלא דן כלל בנימוק של קטטה, רק בשאלה אם הבעל יורשה. ועיין עוד בשו"ת "משפטי עוזיאל" (ט יו"ד סי' מה), שכתב שאדם שמת אחיו שציערו כל חייו – הרי הוא חייב להתאבל עליו, והאריך בכך שהאבלות אינה תלויה בצער שאדם מרגיש בהעדר קרובו, אלא היא פרי מידותיו של המתאבל, שיודע להעריך ערכו של כל אדם, והיא נועדה להזכיר לאדם את יום המיתה, למען ישוב ממעשיו הרעים, עיי"ש. ולאחר שהביא את דברי ה"ים של שלמה" הנ"ל סיים: "ועל כל פנים, גם אם נקבל דברי רש"ל ("ים של שלמה") כהלכה פסוקה, אין הדברים אמורים אלא כשכבר התפשרו על הגירושין אלא שלא הספיקו להתגרש, לפיכך הרי היא אינה כאשתו להתאבל עליה, אבל בכל שאר הקרובים שמתאבלים עליהם, כיון שחובת האבלות היא מסיבת קורבא שאינה פוסקת לעולם, לדברי הכל אין הקטטה שביניהם פוטרת מדין אבלות, לא בכולה ולא אפילו במקצתה, אלא חובה להתאבל עליו כהלכה, כדי לשוב מעבירות שבירו להתעורר משנתו". יש לעיין על דברי הרב עוזיאל מדברי ה"ים של שלמה", שכתב: "ונהי דבאבל ממש לא חלקו רבותינו בין אהב ושונא, הכא יש ויש לחלק, ועוד, התם אחר דאית ליה קורבא בגביה, אפילו הוא

שונאו – מכל מקום בשרו הוא, ונכמרו רחמיו, ושייך ביה אבילות ומרירות הלב, אבל כהאי גוונא כו"ע מודו דחשיב ליה בליביה כאילו אזלה מיניה, ואין כאן אבילות ומרירות הלב". הנה נוכל לפרש את תחילת דברי המהרש"ל כדברי הרב עוזיאל, ולומר ש"אבל ממש" היינו שאר בשרו, ו"יש ויש לחלק" היינו שבאבלות על שאר בשרו אין הדבר תלוי כלל באהבה, מה שאין כן באבלות על אשתו, שהדבר תלוי באהבה, שכן כל סיבת הקרבה ביניהם היא מחמת האישות, שיסודה באהבה, וכשאינן אהבה אלא שנאה – אין כאן אישות גמורה. אולם בסוף דברי המהרש"ל נאמר בפירושו שגם האבלות על הקרובים תלויה בהרגשת האבל, והסיבה לכך שחכמים לא חילקו בין אוהב לשונא היינו משום שבשאר בשרו בסתמא נכמרו רחמיו. מה עוד שקשה לחלק בין אשתו שלא גירשה לשאר קרוביו, שהלא כולם כחדא מחתא נחשבים כקרוביו בתורה, ומנין לנו שיש לחלק ביניהם. בנדון דידן נראה שחלק מהפוסקים הנ"ל יסכימו שאין לחייב אשה זו להתאבל על אביה. אף ששאר בשרה הוא, בוודאי שבמקרה זה לא נכמרו רחמיה על אביה, ואדרבה היא אומרת בפה מלא שברצונה לחגוג את מותו. אף שכל הפוסקים הנ"ל דיברו על אשה המתקוטטת עם בעלה, והיה מקום לומר שהדבר שונה מאבלות על אשתו, שאינה נובעת מהיותו שאר בשר אלא מהאישות, וכדברי ה"משפטי עוזיאל" הנ"ל. מתוך דבריהם משמע שעיקרון מושכל הוא שחכמים הגדירו את דיני האבלות במי שמרגיש שיש כאן יום מר, אבל במי ששמח על מיתת קרובו לא תיקנו חכמים. ואף-על-פי שלא מצאנו בחז"ל חילוק בין אוהב ושונא לעניין אבלות קרובים בשאר בשר, הטעם הוא שמסתמא אדם מוחל לקרובו לאחר מותו, ורחמיו נכמרים עליו. אבל בנדון דידן, שבו התורה העידה: "כאשר יקום איש ורצחו נפש כן הדבר הזה", והיאך אדם יתאבל על רוצחו? והיאך ייכמרו רחמיו לאחר זמן? אפשר לסמוך על המהרש"ל, ה"בית מאיר" וגדולי האחרונים שעמם במקרה קיצוני זה. אולם יש מקום להסביר לאשה זו את תפיסתו של הרב עוזיאל, הרואה באבלות את תיקונו של המתאבל, ואם לא תוכל לקבלם יש לה על מה לסמוך. קל וחומר אם מעשי האב לא היו חד-פעמיים הרי לדעת הש"ך בפשוטו, נחשב האב כרשע שאין מתאבלים עליו. ויש מקום לומר שבעניין כה חמור, שניתן להגדירו בהחלט כתועבה, גם מעשה חד-פעמי יהפוך את האב לרשע שאין להתאבל עליו. ובפט^{ובפרט} לפי הכרעת ה"כל בו על אבלות" כאמור לעיל..
